

Inhoudelijk Jaarverslag 2019

Stichting Ter Navolging Tiel

Inleiding.

Na het Lustrumjaar 2018 met alle daarbij behorende drukte werd uitgegaan van een 'wind-stiller jaar'. Het tegendeel bleek echter het geval. Ook 2019 blijkt achteraf weer een dynamisch jaar te zijn geweest met tal van, meest positieve, ontwikkelingen. Er is vanuit de vrijwilligers, inclusief het vrijwilligersbestuur, veel werk verzet om alle beoogde doelstellingen te realiseren.

Daarbij was de ondersteuning van de professionals van 'Van Luijn Natuursteen', 'Aanpak Bouw', 'De Steen' en 'Cees Pouw Groenservices' onontbeerlijk. Langs deze weg zij hen daarvoor veel dank gezegd!

Hetzelfde geldt voor onze donateurs en vrijwilligers die er door hun financiële en fysieke bijdragen voor hebben gezorgd dat de beide begraafplaatsen waarvoor onze stichting, naast de eigenaren gemeente Tiel en het NIK, verantwoordelijkheden dragen, zich opnieuw in positieve zin hebben kunnen profileren.

Dank ook jegens wethouder Frank Groen van de gemeente Tiel waarmee in het tweede kwartaal intensief overleg is gevoerd om de betrokkenheid van de stichting bij het beheer van beide begraafplaatsen te bestendigen. En in het verlengde daarvan de betrokken ambtenaren die goeddeels nieuw aangetreden waren. In overleg met hen is de basis gelegd voor een verdere samenwerking vanuit een gezamenlijke doelstelling: het behoud van het funerair erfgoed in Tiel.

In 2019 werd afscheid genomen van ons bestuurslid Angèle Roeffen. Vanaf de start van de stichting in 1998 was zij, daarvan vele jaren als bestuurslid, nauw betrokken bij het eerst vooral wee en later vooral wel van de stichting. Wij zijn haar zeer veel dank verschuldigd! Gelukkig heeft zij zich bereid verklaard als vrijwilliger én als adviseur betrokken te blijven bij de stichting!

In de volgende paragrafen zal nader worden ingegaan op de verschillende ontwikkelingen gedurende 2019.

Pierre van der Schaaf
Secretaris

Christa Tydeman
Voorzitter

Aldus vastgesteld in de bestuursvergadering van 11 februari 2020

Een overzicht van de activiteiten in 2019

NL DOET 2019

Traditiegetrouw startte het jaar met NL DOET. Na een geslaagde proef in 2018 werd de vrijdag volop besteed aan de Joodse begraafplaats. Er werd vooral ingezet op het grasvrij maken van het Kohaniempad dat loopt vanaf het metaheerhuisje tot aan het gedeelte waar tot ca. 1870 de oude entree van de begraafplaats, inclusief een later gesloopt metaheerhuisje, was gesitueerd. Op basis daarvan is het kohaniempad eind 2019 opnieuw gelegd waardoor het geen 'struikelpad' meer is. Ook het onkruid langs de in 2018 aan de binnenkant herstelde muur werd stevig aangepakt. Daarnaast werd het metaheerhuisje klaar gemaakt voor het nieuwe seizoen. In samenhang met deze dag zorgde 'Aanpak' er, samen met vrijwilliger Rick, voor dat het fonteintje, voor de rituele reiniging van de handen na bezoek aan de begraafplaats, weer geheel functioneel is. In totaal waren liefst 21 personen als vrijwilliger op de Joodse begraafplaats actief!

Tijdens de zaterdag stond traditiegetrouw Ter Navolging centraal. Daarbij werden wij opnieuw volop ondersteund door Michiel van 'Van Luijn Natuursteen' en Joost van 'De Steen'. Er werden tal van grafmonumenten gelift en opnieuw gesteld. Ook werd het raadsel van de zerk van 'Andries' opgelost. Deze zerk was voor een groot deel weggezaakt onder een naastgelegen grafperk.

Verder werd het baarhuisje opgeruimd en voor een deel nieuw ingericht. Tenslotte werden de poort en het hek schoongemaakt en werden de paden aangepakt. Alles op weg naar de 'Open Dagen'!

In totaal waren 16 personen als vrijwilliger op Ter Navolging actief!

Beide dagen konden alleen doorgang vinden dankzij de ruimhartige financiële ondersteuning van het Oranjefonds én de inzet van enkele tientallen vrijwilligers.

Klussen

Het is inmiddels traditie geworden dat er iedere tweede week van de maand op de woensdag wordt geklust. Gebleken is dat er sprake is van een daling van het aantal klussers, o.a. doordat de woensdag conflicteert met andere activiteiten. In samenhang daarmee worden de klusochtenden, gehouden van maart – oktober, verplaatst naar de 2^e dinsdagochtend van de maand. Overigens blijken steeds meer vrijwilligers hun 'eigen moment' te kiezen om teksten te zwarten, blad te ruimen, grafperken schoon te maken en andere werkzaamheden te verrichten. Helaas werden de meeste klusochtenden geconfronteerd met slecht weer waardoor ze nog al eens letterlijk 'in het water vielen'. Dit jaar is veel geïnvesteerd in het klimop vrij maken van de scheidingsmuur met het Septerterrein. Iets dat aan de andere kant door de gemeente werd aangepakt. Rinske, Ans, Jeannette, Jan, Gerard, Rick en Pierre vormden de vaste kern tijdens de klusochtenden.

Vrijwilligersbeleid

Net als in andere sectoren staat het potentieel aan vrijwilligers onder druk. Zelfs op NL DOET, dat als gevolg van het feit dat er dan meer activiteiten zijn in Tiel terwijl de beschikbaarheid aan menskracht is gedaald door o.a. de sterk aangetrokken economie ('werk – werk – werk') en de 'participatiemaatschappij' ('mantelzorg'). Door het bestuur is daarop ingespeeld door vrijwilligers de gelegenheid te bieden ook op hún tijd werkzaamheden die hen liggen te laten uitvoeren.

Gelukkig is en blijft er een wat kleinere maar wel vaste kern die zorgt voor een continuïteit. Bijvoorbeeld Ans, Mariken, Jeannette, Christa, Angèle, Jan, Gerard, Rick, Olivier, Wim, Wim, Raymond en zijn zonen, Hannah, Eveline en Gerard zijn daarbij vaste waarden!

Helaas ontviel ons onze trouwe vrijwilliger Wim von Schmidt die jaren achtereen actief was bij het 'ontroesten' van hekwerken.

Klussen zonder een goede catering werkt overigens niet. Behalve dat Christa zorgde voor smakvolle taarten, zorgden Angèle, Ans alsook anderen voor de nodige liters koffie, thee en broodjes.

QR Codes

Zowel Ter Navolging als de Joodse begraafplaats mogen dan wel historisch zijn, de stichting gaat volop met haar tijd mee. Behalve GEO-Cash is in 2019 de QR-code als experiment geïntroduceerd en bij de Open Monumentendag voor het eerst toegepast. Gedurende de winterperiode zijn de kinderziektes aangepakt, dat met de opzet tot een goed functionerende informatievoorziening te komen betreffende meer dan 30 grafmonumenten op Ter Navolging en op cruciale plekken op de Joodse begraafplaats. Op Ter Navolging zijn de informatiebordjes met code semipermanent, op de Joodse begraafplaats staan ze slechts op open dagen. Onze vrijwilliger Rick was in dat opzicht de 'man met de nodige deskundigheid' terwijl Gerard zorgde voor de plaatsing op Ter Navolging! Pierre zorgde voor de teksten en het lamineren.

Weekend van de begraafplaats

In plaats van een Week was er sprake van een 'Weekend van de begraafplaats'. Opnieuw waren er weer tientallen belangstellenden op beide begraafplaatsen. Ondanks het vele werk dat daaruit voortvloeit is besloten deel te blijven nemen aan deze internationaal plaatsvindende activiteit.

Door een andere indeling van onze vrijwilligers – gidsen konden beide locaties tussen 12 en 17 uur geopend zijn. Dat betekende voor de Joodse begraafplaats bijna een verdubbeling van het aantal openingsuren.

Open Monumentendag

Ook dit jaar was er een 'Open Monumentendag' in een samenwerkingsvorm met tal van eigenaren en beheerders van panden en diverse organisaties. Zoals, naast onze stichting, de Vereniging Oudheidkamer Tiel en Omstreken, de Stichting Stadsherstel Tiel, de Vereniging Waardevol Tiel en de Stichting Behoud Traditie Tielsche Kermiskoek.

Gezien het succes tijdens het Weekend van de begraafplaats waren beide begraafplaatsen van 12 – 17 uur geopend.

Ook dit keer zorgde het optreden van het Tielse Madrigaalkoor onder leiding van Frits Hendrich voor veel bezoekers.

Tegen de 100 personen brachten een bezoek aan Ter Navolging en de Joodse begraafplaats.

In de aanloop besteedde Omroep Gelderland aandacht aan Ter Navolging. daarbij werd ingezoomd op het voorgenomen herstel van de grafkelder CC 1 van de familie Van Lidth de Jeude. Nazaat Adriaan van Lidth de Jeude vertelde over zijn voorouders. Daarnaast toonde hij zich verheugd over het feit dat de grafkelder nu wordt aangepakt!

Burendag

Deze met ondersteuning van het Oranjefonds georganiseerde dag op Ter Navolging trok ook dit jaar weinig burens en, mede door het slechte weer, helaas slechts weinig vrijwilligers. Samen met Van Luijn Natuursteen werd door vooral de familie Buijs weer veel aan lift- en herplaatsingswerk gerealiseerd!

Ter Nagedachtenis

Deze jaarlijkse herdenkingsbijeenkomst op Ter Navolging trok ook dit jaar weer enkele tientallen belangstellenden. Met passende muziek en enkele gedichten werd stilgestaan bij hen die overleden en, al dan niet op Ter Navolging, begraven zijn. Getuige de reacties voorziet deze activiteit in een behoefte, reden voor de stichting deze activiteit voort te zetten.

Herstelplan versneld

Het bestuur besloot de uitvoering van het 'Ter Navolging Herstelplan 2015 – 2025' in 2019 met wat meer voortvarendheid ten uitvoer te brengen. Dit omdat de 'productie' tijdens de 'klusdagen', o.a. door het slechte weer, lager was dan geraamd. Ook hierbij veel dank aan Van Luijn Natuursteen!

Herstelactiviteiten op Ter Navolging.

In 2019 werd op Ter Navolging onder andere het herstel van de volgende grafmonumenten aangepakt. Dat onder directe leiding van Michiel van Luijn van Van Luijn Natuursteen. Een groot aantal van de herstelwerkzaamheden werd door hen, samen onze vrijwilligers, 'om niet' verricht tijdens NL DOET en Burendag. De overige in het kader van de 'inhaalslag' 'Herstelplan 2015 – 2025'.

- W 391 Van Soelen – van Doorn
 - De tegen een metalen staaf leunende grote stèle is gestabiliseerd; de twee er al decennia naast liggende kleine stèles zijn verticaal teruggeplaatst op de oorspronkelijke plekken aan weerszijden van de grote stèle
- A 098 De Voogt
 - De zerk is gelift en herplaatst op zandbed en betonplaat
- HH 460 Versteegh – notaris
 - De zerk is gelift en herplaatst op de herstellde roef; de banden en het grindbed zijn hersteld
- AA 411 Van Dijk – Vermeulen
 - De stèle is herplaatst en gestabiliseerd; de banden zijn weer vastgezet en het grindbed opgevuld
- FF 443 Andernach `
 - De plaat met stèle zijn gelift, recht gezet en gestabiliseerd; het perk is weer voorzien van grind
- II 378 Steemers – de Man
 - De plaat is, met banden en paaltjes, weer gestabiliseerd
- A 237 Bakx – Westerbach
 - De krom getrokken en erg scheef staande stèle, gezet in een grote klomp cement, is weer recht gezet en gestabiliseerd
- A 101 De Ridder
 - De verzakte zerk is gelift en herplaatst
- Z 463 Kok ` - Lamfers
 - De scheef op de roef liggende zerk is recht gezet

- DD 180 'Andries' = Andries van Gelder
 - De zerk was diep weggezakt waardoor van de tekst vrijwel alleen de voornaam 'Andries' zichtbaar was. De zerk is gelift, en herplaatst op een zandbed.
- DD 046 Z. de Jongh
 - De zerk is gelift en herplaatst
- CC 037 De Jongh – Hasselman
 - De zerk is gelift en herplaatst
- EE 013 Harte
 - De grote zerk, liggend tussen drie van de vier resterende paaltjes, is gelift en herplaatst
- EE 350 Sonderloo
 - De zerk is gelift en herplaatst
- DD 478 Van Doorn
 - De zerk is gelift en herplaatst
- II 348 Weijsters – Franzen
 - De zerk is gelift en herplaatst op zandbed met betonnen plaay
- B 200 Van Deventer – Moerdijk – Buchel
 - De kleine, diep weggezakte, stèle is gelift en herplaatst

Op de Joodse begraafplaats is in 2019 gestart met het treffen van conserverende maatregelen.

Gebleken is dat dat tal van 'koppen' van matsewes (grafmonumenten, in dit geval 'stèles' [staande zerken]) niet alleen scheuren vertoonden maar ook dat de enkele jaren geleden aangebrachte kit niet meer aansloot. In samenwerking met Van Luijn Natuursteen is gezocht naar een specie die door vrijwilliger Jeannette kan worden toegepast om een langdurige bescherming tegen vorstschade te bewerkstelligen.

Tegen de muur aan de kant van de Visserstraat, die voor een deel in een zeer slechte toestand verkeert, ligt het deel waar het meest mensen zijn begraven. Verschillende grafmonumenten zijn verzakt, reden dat herstel van deze bijna 100 jaar oude stèles en de bijbehorende perken in 2020 zal worden opgepakt.

Grafregisters

In 2020 zal de afronding plaatsvinden van de implementatie van de grafregisters vanaf 1786 in de bestaande grafregisters. In het verlengde daarvan zal het geheel in de loop van 2020 worden gepresenteerd: vele duizenden namen van hen die op het noordelijke deel begraven liggen zijn dan geopenbaard. Vaak inclusief geboorte- en sterfdata. De komende jaren zal nadere informatie worden toegevoegd. Daarmee wordt het monnikenwerk van Ans en Pierre beloond!

Werkbezoek aan Oosterbeek en elders

Een delegatie van het bestuur bracht een werkbezoek aan de historische begraafplaats aan de Fangmanweg in Oosterbeek. Met deze organisatie bestaan al jaren goede contacten. Deze werden geïntensiveerd met als resultaat een vruchtbare uitwisseling van ervaringen.

Op individuele basis brachten verschillende bestuursleden bezoeken aan historische begraafplaatsen elders in den lande én daarbuiten. Al deze bezoeken leidden weer tot nieuwe impulsen meer kennis betreffende het behoud van het funerair erfgoed.

Advisering diverse begraafplaatsen

Ook in 2019 gingen verschillende beheerders en eigenaren van historische begraafplaatsen te rade bij onze stichting. Het betrof vooral het reinigen van grafmonumenten en het ruimingsbeleid. Door de sterke terugloop van het aantal begrafenissen tegenover een continueren van het bestaande ruimingsbeleid worden veel begraafplaatsen omgevormd tot 'grasvlakten'.

In brede zin vindt er uitwisseling plaats over het 'hoe verder' ten aanzien van het behoud van historische én (nog) niet-historische begraafplaats vanuit het uitgangspunt van het behoud van funerair erfgoed nu en voor de toekomst. Daarbij werd ook deelgenomen aan symposia over dit onderwerp.

Joodse begraafplaats aan de Aalsdijk in Buren

Vanuit onze betrokkenheid zijn wij door het NIK benaderd met het verzoek ondersteuning te verlenen bij het 'komen met bewijslast' ten aanzien van het bestaan van een Joodse begraafplaats aan de Aalsdijk in Buren. Niet alleen volgens overlevering bezit Buren, naast de Joodse begraafplaats bij het voormalige Kasteel, al sinds de 17^e eeuw een naar verluidt zeker voor die tijd zeer grote Joodse begraafplaats aan de Aalsdijk. Momenteel is dat daar niet meer aan af te zien, uitgezonderd een bord met een aanduiding. Onze 'historische vorser' vrijwilliger Jan heeft naast zijn andere onderzoekwerkzaamheden veel uren aan het vergaren van de bewijslast besteed.

Erfgoed Gelderland

Het toetreden tot de Coöperatie Erfgoed Gelderland leidde tot de inzet vanuit Arnhem tijdens NL DOET op de Joodse begraafplaats. Ook in andere opzichten heeft het lidmaatschap zijn positieve effecten gehad. In 2020 zal worden ingezet op een presentatie op de website van deze organisatie.

Auteursrechten

In 2019 was veel te doen rond auteursrechten. De stichting werd, net als tientallen andere organisaties die werkzaam zijn op het terrein van het historisch erfgoed (zoals ook archieven), geconfronteerd met hoge claims voor het wederrechtelijk gebruik van foto's van internet. Ook onze stichting werd voor een bedrag van tegen de € 1.000 aangeslagen en wel voor het op haar eigen website plaatsen van één foto die anderen hadden gemaakt van de entree van de eigen Tielse Joodse begraafplaats. Op basis van het feit dat het publiceren van foto's van eigendommen van het NIK niet is toegestaan zonder expliciete toestemming van de eigenaar is de stichting daartegen in het geweer gekomen. Dit omdat er geen sprake was van toestemming. De stichting wacht het eventuele vervolg af. Overigens heeft de stichting nadere bepalingen betreffende het publiceren van foto's e.d. van zowel ter Navolging als de Joodse begraafplaats opgenomen op haar website.

Informatie over de (eeuwenoude) bomen op Ter Navolging

Voorjaar 2019 zijn, na een eerdere geslaagde test, op alle oude bomen met een koordje bordje gehangen met daarop de benamingen en, naar verluidt, de 'jaargang' van de betreffende boom. Er staan meerdere bomen die nog dateren uit ca. 1850, de periode dat de uitbreiding werd aangelegd met daarnaast verschillende bomen die dit jaar qua leeftijd de eeuw-grens passeren. De bordjes werden, o.l.v. onze vrijwilliger Gerard, aangelegd door enkele scholieren in het kader van hun 'maatschappelijke stage'. Het idee is afkomstig van De Nieuwe

Ooster in Amsterdam, de beroemde begraafplaats waarmee onze stichting warme contacten onderhoudt, waarvoor onze dank!

Milieu & 'onze bijen'

Het werken aan een goed milieu staat hoog in het vaandel van de stichting. Niet alleen zorgt onze vrijwilliger Mariken (waarvoor dank!) trouw voor het regelmatig verwijderen van afval rond en op Ter Navolging. Per ronde vaak een zak vol met kleine, meest plastic, flesjes en blikjes. Daarna wordt het afval gescheiden en aldus afgevoerd.

Voor onze bijen was ook 2019 weer een zwaar jaar. Tot vreugde van ons, en in het bijzonder onze imker vrijwilliger Olivier, overleefden meer volkeren de klimaatverandering dan verwacht!

Website – splitsing TN en JB

De website heeft zich afgelopen jaar verder ontwikkeld. Enerzijds is gebleken dat deze regelmatig wordt bezocht maar dat anderzijds de hoeveelheid voor opname daarop gereed staande informatie zal leiden tot onoverzichtelijkheid.

Voor 2020 staat een forse ingreep op de planning: na een algemene inleiding over de stichting zal een splitsing worden aangebracht in de informatie over de begraafplaats Ter Navolging enerzijds en de Joodse begraafplaats anderzijds.

Educatieve activiteiten – scholen voorbereiding 75 jaar vrijheid

Ook afgelopen jaar bezochten leerlingen vanuit zowel het Primair Onderwijs (Stephanus School) als het Voortgezet Onderwijs (Lingecollege Atheneum en HAVO) beide begraafplaatsen.

In 2019 werd samen met een groot aantal andere regionale organisaties (zoals de Bibliotheek, ZINDER en de Vereniging Oudheidkamer Tiel) geparticipeerd in het voorbereiden van de activiteiten rond '75 jaar Vrijheid'. Deze zullen in het voorjaar van 2020 nader worden ingevuld.

Brochure Stolpersteine

Op 3 juni 2019 werd het eerste exemplaar van de brochure over de 'Stolpersteine, de blijvende herinnering aan Joods Tiel' overhandigd aan wethouder Frank Groen. De brochure is tot stand gekomen dankzij de financiële bijdragen vanuit de stichting Burgerweeshuis Tiel en eigen financiële middelen en de inzet aan vrijwilligersuren van o.a. Marloes, Gerard en Pierre van de stichting Ter Navolging Tiel.

Alhoewel primair gericht op het onderwijs blijkt de informatie ook 'nieuw' voor tal van volwassen bezoekers.

De brochure wordt gratis beschikbaar gesteld aan scholieren en belangstellenden.

Groenbeheer – water geven wegens droogte

De klimaatverandering gaat ook niet voorbij aan vooral Ter Navolging. Lang niet alle bomen en heesters blijken goed tegen langere periodes van droogte bestand. Om de schade te beperken zijn ook in 2019 gedurende enkele weken weer vele duizenden liters water via gieters en de spuit bij veel heesters en bomen gespoten.

Het ziet er naar uit dat de schade beperkt is gebleven maar de conditie van bijvoorbeeld de één eeuw oude Taxus op de T-kruising van paden is sterk teruggelopen. Ook blijkt een enkele bijna twee eeuwen oude rode beuk slecht tegen de klimaatverandering opgewassen.

Voor het overige geven verschillende eerder gepote heesters, zoals Rododendrons en Vlinderstruiken, de nodige kleur aan Ter Navolging. Nu het aantal 'verse graven' beperkt is zijn deze als het waren een compensatie. Nadat alle grafmonumenten de afgelopen jaren werden gereinigd van de zwarte aanslag, dat als het gevolg van de decennia lange luchtvervuiling, zien nu allerlei soorten mos hun kans schoon zich op de grafmonumenten te hechten waardoor de kenmerkende sfeer van een historische begraafplaats ontstaat. Op de Joodse begraafplaats staan geen bomen maar ontstond overlast door overhangende bramenstruiken. Deze zijn gekort.

De Joodse begraafplaats en 'De belendende boom'

De afgelopen decennia is de kracht van bomen en struiken gebleken. Zo werden zowel de uit 1868 daterende muur als het uit 1950 daterende monument op de Joodse begraafplaats ontwricht door de kracht van de wortels van de boom die op korte afstand ervan in het belende gemeentelijke perceel (nu) stond. De muur raakte zwaar ontzet en het monument werd ontwricht met als gevolg gebroken metsel- en stucwerk.

Ook door de gemeente werd dit onderkend wat er toe leidde dat de boom eind 2019 werd gerooid. In het verlengde daarvan kunnen in 2020 zowel de muur als monument grondig worden hersteld.

Bijzondere aanwinsten

Ook in 2019 werd de stichting verblijd met tal van schenkingen. Daarmee kunnen de in de afgelopen jaren op zowel Ter Navolging als de Joodse begraafplaats opgebouwde exposities worden uitgebreid.

Op Ter Navolging kon een nieuwe vitrine in gebruik worden genomen waarin onder andere bruikleen objecten van Van Kampen Uitvaartzorg getoond konden worden.

Dankzij de medewerking van het Joods Historisch Museum ontving de stichting een 'Jodenster' in bruikleen terwijl nazaten van het Tielse geslacht Hijmans (van de 'Bank van Leening' uit de Kleibergschestraat) op Open Monumentendag een uittreksel uit het Tielse bevolkingsregister uit 1870 ten geschenke gaven.

Als 'tegenprestatie' zocht de stichting de voorgeschiedenis van de familie uit: voorouders van Hijmans familie in Tiel woonden in Culemborg, Veenendaal, Frankfurt en Venetië (waarschijnlijk in de Joodse wijk 'Ghetto'). De zoektocht eindigde rond 1500 in Schwelm, een plaatsje ten noorden van Wuppertal.

Uit het een komt het ander voort

Vanuit de activiteiten op en rond de Tielse Joodse begraafplaats is de stichting betrokken geraakt bij 'de zorg' rond het behoud van het 'Joodse verleden in Tiel'. Zo is vanuit de stichting o.a. onderzoek gedaan naar het 'Joodse kwartier', werden Stolpersteine schoon gemaakt (met dank aan Gerard), werd een bouwtekening uit 1847 ontdekt van de Joodsche School JOT en werd de eerste versie van de wandeling 'Ontdek Joods Tiel' ontworpen en gepubliceerd en verscheen de brochure 'Stolpersteine'.

Eind 2019 werd door o.a. Ben Manassen het Comité 'Joods Overleg Tiel' geïnitieerd met daarin historici en vertegenwoordigers van de Oudheidkamer, het Museum en onze stichting.

Joods erfgoed in het Tielse Museum

Mede op initiatief van oud-Tielenaar Ben Manassen (zoon van de bekende Keurslager Sal Manassen) werd begin januari 2019 het zilveren Tielse erfgoed

gereinigd met een aantal vrijwilligers van onder andere onze stichting. Dat onder leiding van zilversmid Sharon Manassen (een kleindochter van Sal en nichtje van Ben).

In het verlengde daarvan pakte conservator Lisette le Blanc van het Museum de draad op door zich in te zetten voor verder herstel van zowel de Rimoniem (Tora Torens) als de Tora Mantel. Eind 2019 waren de benodigde financiële middelen vrijwel binnen en konden de opdrachten worden verstrekt. Het is plan is het herstel voor mei 2020 te hebben afgerond.

Vanuit onze stichting is een toelichting vervaardigd bij het Joodse erfgoed in het Museum.

(Zie voor het poetsen in januari 2019 ook www.detielenaar.nl)

Gemeente Tiel

Vanuit verschillende invalshoeken vond ook in 2019 regelmatig overleg plaats met vertegenwoordigers van de gemeente Tiel.

Mutaties binnen de ambtelijke organisatie van de gemeente Tiel leidden, in het verlengde van de begin 2018 tussen gemeente en stichting gesloten

'Overeenkomst' betreffende beheer en onderhoud van 'onze' begraafplaatsen, tot een frequenter contact dan in voorgaande jaren het geval was. In het kader van een nieuw te formuleren gemeentelijk beleid ten aanzien van begraafplaatsen, inclusief de mogelijke herverdeling van taken en bevoegdheden in algemene zin, zal dat overleg in 2020 worden voortgezet.

De stichting is veel dank verschuldigd aan wethouder Frank Groen voor zijn duidelijke betrokkenheid bij de instandhouding van de Tielse funeraire erfgoed.

Voor het slechten van de uit 1994 daterende muur op de Joodse begraafplaats (de afscheiding tussen het gedeelte 1868 – 1930 en de uitbreiding uit 1994) werd de toestemming verleend. Zodra de benodigde financiële middelen zijn vergaard zal het werk, mogelijk in etappes, worden aangepakt.

Ook werd toestemming ontvangen voor het plaatsen van een depot voor groenafval enerzijds en zand, grind en grond dat voor het herstel van grafmonumenten nodig is. Het wordt gesitueerd aan het einde van het pad onder aan de haag. In casu buiten het zicht van de bewoners van de Veilinghof.

Een belangrijke ontwikkeling was dat, dankzij de gemeente Tiel, de enigszins provisorische elektravoorziening op Ter Navolging in het najaar kon worden vervangen door een professionele installatie.

Veel bestuurlijke inzet vanuit de stichting vloeide voort uit het plan tot bebouwing van het voormalige Septer Terrein. De plannen leidden tot een 'zienswijze' vanuit de stichting. Deze leidde niet tot een aanpassing van de plannen maar wel van enkele relevante toezeggingen van de projectontwikkelaar. Dat inzake het voorkomen van schade aan bomen en 'bebouwing' op Ter Navolging als gevolg van de bouwactiviteiten en, als toch schade zou ontstaan, het vergoeden van de schade daaraan.

Overigens zijn in 2019 gemaakte foto's van de muur, het baarhuisje en de zich daarbij bevindende grafmonumenten notarieel vastgelegd.

Tenslotte zorgde het voorgenomen herstel van de grafkelder CC 1 van (een van de takken van) het Tielse geslacht Van Lidth de Jeude tot veel inzet.

Werd in 2009 gestart met het herstel van de grafkelders, beoogd wordt in 2020 de laatste nog te herstellen grafkelder, CC 1, aan te pakken. Daarover is, naast met diverse gemeentelijke betrokkenen, nauw overleg gevoerd met o.a. Leon Bok en Henk Jan Tolboom van de Rijksdienst voor Funerair erfgoed, Rob Herkströter en Arjan de Jong van 'Aanpak Bouw', Michiel van Luijn van 'Van Luijn Natuursteen' en Joost van Luijn van 'De Steen'.

Bij de voorbereidende werkzaamheden was ook Van Kampen Uitvaartzorg betrokken.

Zowel het op papier zetten van verschillende daaraan verbonden aspecten als het treffen van voorbereidende werkzaamheden vergden de nodige uren.

Na eerste verkenningen begin 2019 werd medio 2019 de formele aanvraag tot herstel ingediend van dit tamelijk complexe project. In ieder geval het meest complexe (en kostbaarste) dat de stichting tot op heden uitvoerde. Verwacht wordt dat het onderdeel 'herstel grafkelders' binnen het 'Herstelplan 2015 – 2025' in 2020 zal kunnen worden afgerond.

Aanpalend daaraan zullen omringende zerken worden aangepakt terwijl ook de forse tombe van Hoogendijk van Domselaar een opknapbeurt zal krijgen.

De Joodse begraafplaats in Tiel behoeft een forsere investering

In 2019 werd bekend dat het Rijk in totaal ca. 2,5 miljoen Euro beschikbaar heeft gesteld voor de 'Restauratie en Groot Onderhoud' van de ca. 240 Joodse begraafplaatsen in Nederland. Daaronder de Joodse begraafplaats in Tiel. Eind 2019 werden daartoe de voorbereidingen getroffen. De stichting is door het NIK (Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap, eigenaar van de begraafplaats) benaderd om het lokale aanspreekpunt te zijn.

Begraven en verstrooien op Ter Navolging in 2019

Op Ter Navolging vonden in 2019 één begrafenis, één plaatsing van een urnengraf en verschillende (zowel legale als niet legale) as-verstrooiingen plaats. Bij al deze gebeurtenissen hebben vrijwilligers van de stichting ondersteunende diensten verricht.

Vanuit de stichting wordt veel waarde gehecht aan een goede relatie met de nabestaanden van hen die op Ter Navolging begraven liggen.

Samenwerking en dank jegens (o.a.)

Gemeente Tiel	- eigenaar Ter Navolging
Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap	- eigenaar Joodse begraafplaats
Terebinth	- collegiale support vanuit professionals
Landelijke Organisatie van Begraafplaatsen	- collegiale support vanuit koepelorganisatie
Jood Historisch Museum	- verstrekke veel informatie en beelden
Nieuwe Ooster (begraafplaats) Deventer	- collegiale en professionele support
Venray	- collegiale support
Oosterbeek	- collegiale support
Van Luijn	- steunde met onschatbare daad en raad
De Steen	- steunde met onschatbare daad en raad
Aanpak	- steunde met onschatbare daad en raad
Burgerweeshuis	- verstrekke subsidie voor brochure Stolpersteine
Oranjefonds	- maakte NL DOET en Burendag financieel mogelijk
Flipje- en Streekmuseum	- verstrekke informatie en beeldmateriaal
Regionaal Archief Rivierenland	- verstrekke informatie en beeldmateriaal
Jan Bouwhuis	- verstrekke ons uniek beeldmateriaal
Omroep Gelderland &	- perspublicaties

De Gelderlander &
Regio TV Riel &
De Zakengids
Nabestaanden van op
Ter Navolging en de
Joodse begraafplaats
begraven personen

- belangrijke informatie in de vorm van 'oral history', documenten, afbeeldingen en voorwerpen

AVRI

- verzorgde de begrafenissen en as-verstrooiingen alsmede het onderhoud van de bomen

Donateurs
Vrijwilligers

- steunen ons met het broodnodige geld
- steunen ons met de inzet van tijd, kennis, kunde en vaardigheden

Het bestuur

Begin 2019 werd het besluit genomen de woning van onze bestuursleden Gerard en Ans Buijs als vaste vergaderlocatie te hanteren.

Het bestuur van de stichting

per 31 12 2019

- Christa Tydeman	voorzitter
- Gerard Buijs	vicevoorzitter
- Pierre van der Schaaf	secretaris
- Ans Buijs	penningmeester
- Olivier Braspenning	lid
- Jan Hogendoorn	lid
- Jeannette van der Schaaf	lid
- Rick Smit	lid

Angèle Roeffen, bestuurslid vanaf vrijwel het eerste uur, besloot haar bestuursfunctie neer te leggen. De aanleiding was de attitude van de toenmalige contactambtenaar. Die was dermate demotiverend dat dit haar alle energie ontnam zich langer voor de stichting in te willen zetten. Vrijwilligersinzet impliceert niet de inzet van ondeskundigen, ze doen het alleen vrijwillig en onbetaald. Juist vanuit (voormalige) professionele deskundigheid, geschraagd door betrokkenheid, zetten tal van vrijwilligers zich alom in voor het behoud van erfgoed. Zo ook de vrijwilligers (inclusief het bestuur) van de stichting. Ook in 2019 werden vanuit betrokkenheid vele, vele duizenden uren aan onbezoldigde inzet gepleegd.

Angèle is zeer veel dank verschuldigd voor haar inzet ten faveure van met name Ter Navolging waarvan ze decennia lang de 'overbuurvrouw' was. Dat inclusief een 'wakend en signalerend oog'. Gelukkig blijft zij als adviseur en vrijwilliger betrokken!

Gerard Buijs is haar opgevolgd als vicevoorzitter.

Het bestuur is in 2019 **4** maal plenair bijeen geweest. Daarnaast vond er regelmatig in kernteamverband overleg plaats over praktische zaken. Met vertegenwoordigers van de gemeente Tiel was regelmatig contact op zowel bestuurlijk als ambtelijk niveau, net als met de Consulent Begraafplaatsen van het NIK, Eduard Huisman. Dat alles ten faveure van het realiseren van onze doelstelling: het behoud van ons funerair erfgoed!

Financieel Jaarverslag 2019

1. Jaarrekening

1.1. Balans per 31 december 2019

1.1.1. Het vermogen per 31 12 2019	€ 30.940,63
1.1.1.1. In kas	€ 306,35
1.1.1.2. Depositorerekening / spaarrekening	€ 17.522,04
1.1.1.3. Bankrekening	€ 8.005,46

	€ 25.833,85

1.2. Rekening van baten en lasten over 2019

1.2.1. Baten:	€ 13.054,94
1.2.2. Lasten:	€ 16.305,32
1.2.3. Resultaat: -/-	€ 3.250,37

1.3. Toelichting op

1.3.1. De balans per 31 december 2019

De hoogte van het eigen vermogen geeft qua solvabiliteit en liquiditeit geen aanleiding tot wijziging van het financiële beleid van de stichting. Onder een aanzienlijk deel van het ten opzichte van de voorgaande jaren hoge eigen vermogen liggen verplichtingen inzake het herstel van graven en zijn derhalve geormerkt c.q. niet vrij besteedbaar:

- Voorziening herstel grafmonumenten (restant jaarrekeningresultaat gemeente Tiel 2015)	€ 6.300,29
- Voorziening 'inhaalslag Herstelplan 2015 – 2025'	€ 8.699,71

	€ 15.000,00

Daarnaast zijn er gelden gereserveerd voor:

- 4 ^e kwartaal groenonderhoud 2019	€ 2.235,48
---	-------------------

1.3.2. De rekening van baten en lasten over 2019

In 2019 was sprake van een hogere uitgave voor het herstel van grafmonumenten in casu € 3.699,71. Dat ingevolge het besluit over te gaan tot een versnelde uitvoering van het Herstelplan 2015 – 2025. Voor het overige werden de herstellkosten bekostigd vanuit andere bronnen (zoals Oranjefonds – NL DOET).

Het bestuur heeft besloten het totaal voor het herstel van grafmonumenten in te zetten volume op € 15.000 te handhaven. Dit teneinde het Herstelplan 2015 – 2025 conform te kunnen realiseren. Het herstel van de Grafkelder CC 1 (Van Lidth de Jeude) en de tombe van Hoogendijk van Domselaar, waarmee een totaal bedrag gemoeid is van ruim € 25.000, wordt extern gefinancierd (Fonds ter Navolging en Stichting Hoogendijk van Domselaar / Diakonie PG Tiel).

Niet zichtbaar in de cijfers is de inzet in natura (menskracht, middelen, materieel en materiaal) van de kant van zowel bedrijven (zoals 'Van Luijn Natuursteen', 'De Steen', 'Aanpak' en 'Cees Pouw Groenservice') als onze tientallen vrijwilligers.

De door de gemeente ontvangen vergoeding voor het kort-cyclisch groenbeheer op Ter Navolging en de Joodse Begraafplaats is, vooral dank zij de inzet van enkele honderden vrijwilligersuren op jaarbasis, vrijwel dekkend ten opzichte van de daaraan verbonden uitgaven. Dat inclusief periodieke investeringen in grindsuppletie en het planten van haagjes en heesters.

De kosten die zijn verbonden aan NL DOET en de Burendag worden gedekt door de inkomsten vanuit het Oranjefonds.

De ontvangsten vanuit reguliere donaties lagen in 2019 op een iets hoger niveau dan voorgaande jaren. Deze donateurs is veel dank verschuldigd!

De baten vanuit de reguliere donaties dekken de lopende kosten van de stichting, zoals de bankkosten en de kosten die zijn verbonden aan de website.

Nieuw zijn de inkomsten vanuit de 'urn' op Ter Navolging en het 'kistje' op de Joodse begraafplaats die op Open Dagen noden tot het achterlaten van een financiële bijdrage. Het is een feit: 'Alle kleine beetjes helpen'!